

nak” — írta róla néhány évvel ezelőtt Sütő András. Ez jutott eszembe most, a *Szolgálatban* aprólékosságán elcsodálkozva. Balogh Edgár a legapróbb részletekig egyazon igazságkereső szenvedéllyel igazoltatja az időt, a tények, dokumentumok igazságával méri a történelmet, s benne a maga és társai szerepét. Szenvédélyes igazságkeresésére jellemző, hogy amikor felfüggesztették párttagságát, százhusz lapos védőiratban bizonyította a maga igazát, s hatálytalanította a róla való fals vélekedést. Sohasem ismert és ma sem ismer elveszett ügyet. Könyvének külön varázsa, hogy a régi lobogás és a mai hit azonos hőfokú. Ezt — későbbi nemzedék tagjaként — csodálom is erősen, hiszen annyiszor képen vágta őt is az idő, s ítélte legszebb eszméit történelmi zsákbanfutásra.

Merenghetünk Balogh Edgár lelkesültségén, ítélhetjük kissé túlfűtöttnek is, egyes nézeteit kérdőjelezhetjük is a szivárványosság vádjával, ez mit sem változtat azon, hogy nagy élet az övé: a progresszív cselekvés felemelő példája. A *Szolgálatban* pontosabbá, hitelesebbé, összetettebbé teszi ismereteinket az 1935—44 közötti időről, s ezen túlmenően érvek sokaságával bizonyítja Sütő András ama megállapításának hitelét, hogy Balogh Edgár „írói-publicisztikai, társadalmi-mozgalmi tevékenységének anyajegye: a következetesség. A romlatlan hűség.” Ezért is várjuk emlékiratának következő kötetét, szeretnénk megnézni az ő prizmáján a 45 utáni időt is. (*Kriterion*, 1978.)

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Tollal is csak fegyvert forgató

JORDÁKY LAJOS: JÓZSA BÉLA

Józsa Béla (1898—1943), a Békepárt erdélyi szevezőjeként mártírhalált halt kommunista vezető és munkáspublicista 1939-ben, amikor a Vásárhelyi Találkozó határozatainak szellemében *Petőfi és az 1848—49-es magyar szabadságharc* címmel írt röpiratként terjesztett tanulmányt, a demokratikus jogok és a nemzeti egyenlőség hangsúlyozásával az antifasiszta ellenállás megszervezését sürgette. A kolozsvári Munkás Athenaeum kiadásában megjelent írása — s később Kossuth és Petőfi szobrának megkoszorúzása, a kolozsvári ereklyék, a kilencvenéves évforduló tömeggyűlései körüli tevékenysége, vagy a *48-as Erdély* című kötet — mind a határokon túli magyar népfrontmozgalmak új Petőfi-kultuszának megíratlan történetébe tartoznak. Józsa Béla számára az egység kérdésében az „őszinte magyar történelem” kritikus napjai Petőfi és a forradalom szellemiségén keresztül kínáltak vészterhes, fölismerendő analógiát saját jelenével. Tanulmányának politikai aktualizáltsága is innen érthető: múltidézésében a megvalósíthatatlanul maradt lehetőségek segítségül hívott erejével szolgál tanulságul. A Mein Kampf-fal szemben „... a 90 esztendőes Segesvár parancsa mindannyiunkra e földön csak az lehet: tanulni a múltból, közeledni egymáshoz nyíltan, a szabadságjogok alapján, testvéri egyetértésben...”.

Tanulni a múltból — alcímében a Petőfi-ébresztő Józsa-írás üzenetét hirdeti az a dokumentumkötet, amely a baloldali szociáldemokratáként indult kortárs és barát, Jordáky Lajos bevezető tanulmányával, s a Jordáky és Józsa mellett „harmadik” Balogh Edgár előszavával adja közre az irodalmár, politikus és újságíró hagyatékának mintegy felét a bukaresti Politikai Könyvkiadó gondozásában, a *Testamentum*-sorozatban. Nemrégiben a küzdőtárs (aki épp Józsa Béla révén került a kommunista mozgalomba): Kovács Katona Jenő írásainak gyűjteménye is e sorozat köteteként

látott napvilágot, ugyancsak Balogh Edgár és az 1975-ben elhunyt Jordáky Lajos válogatásában. (Márki, Veress Sándor, Vasile Goldiş és Bitay Árpád hagyatékának részbeni közzététele után joggal látjuk a Testamentumban a józsi szándék valóra-váltóját, amely szövegeivel, monográfiavázlat-értékű tanulmányaival és jegyzeteivel a két háború közti romániai magyar progresszió teljesítményeit és örökségét tudatosítja. Köteteiben a történelmi csoportképek, az összefüggések ugyanarra a korra nézve rajzolódnak ki, amely az élő kortanúk önarcképeinek, a Kacsó Sándor, Mikó Imre vagy Balogh Edgár és Bányai László visszaemlékezéseivel jelezhető virágzó emlékirat-irodalomnak szolgál hátterül.)

Józsa Béla nem írhatta meg önéletrajzi visszaemlékezéseit. Irodalmi kísérletei és politikai munkájának publicisztikai termése a korszak sajtójában vagy hagyatékában, kéziratként maradt fenn. Különösen értékes tehát Jordáky teljes Józsa-bibliográfiája, amelynek birtokában feldolgozhatóvá vált a teljes örökség, s Józsa és a korszak politikai-közéleti küzdelmeit illetően érvényes megállapítások tehetőek. A hagyaték, szemben Korvin Sándoréval, aki költőként és teoretikusként látta el a negyedik rend „érdekképviseletét”, szociális, mozgalmi-szervezeti és politikai, kisebbségpolitikai jellegű. A szöveggyűjtemény mintegy másfél száz cikke a publicisztikai lehetőségek kiszélesedésétől, 1932 végének szociális tematikájú írásaitól kezdődően tizenegy év sajtómunkáját fogja át az 1943-as, magyar—román együttműködést és függetlenségi népfrontot hirdető íráskorig.

Józsa Béla a harmincas évek elején a kolozsvári Munkássegély egyik szervezőjeként és elnökeként — mint később a párt kolozsvári, illetőleg erdélyi-bánsági területi titkárságának tagja — a Munkássegély *Szolidaritás* című havilapját szerkesztette. Korai újságírásának középpontjában a sztrájkolók segítése, a munkanélküliek segélyhelyzete és az erdélyi magyar munkásság háborúellenességének hangsúlyozása állott, de kitért a szociáldemokrata vezetés kritikájára és a falusi nyomor kérdéseire is. A hatósági provokáció, a Munkássegélyt ért támadások ellen tiltakozott *Mi történt Temesvárt?* című írásában. Lapját azonban 1932 végén betiltották, így tevékenységét a *Gyár és ucca* című legális kommunista lap munkatársaként, majd ennek hatósági főszerkesztésénél az illegális, Nagy Istvánnal közösen szerkesztett *Írjatok*ban folytatta, ahol Küzdő András álnéven közölte agitációs verseit. A népfront megteremtéséért való intenzív küzdelmét 1935-ben indította meg a Marosvásárhelyt, legálisan megjelenő *Új Szó* vezércikkírójaként. A *Ki áll a Népfront mellett és ki van ellene?* állásfoglalásával induló rendszeres publicisztikai munka termésének a kötetben közzétett írásai jórészt e folyóirat évfolyamaiból valók. Tematikájukban — a Petőfi-örökség értelmezéséből következően — Józsa Béla antifasiszta, jogvédő koncepciója összegződik. Amikor *Az igazi román—magyar szövetségben* a Grozával folytatott bácsi megbeszélésekről adott hírt, a MADOSZ és a román földművelés népfrontos érdekazonosságát hangsúlyozta, Mussolini fasizmusára emlékeztetve pedig a cuzisták és a valahisták uszításai ellen tiltakozott a *Fasiszta parádéban*, amelynek végén — mint szinte valamennyi e korszakbeli írásában — az „összekötő szerv” létrehozását sürgette. „Nem egybeolvadásról van szó, hanem közös harc vonalba fejlődéséről mindazoknak, akik a haladást akarják szolgálni.” Józsa számára az egység gyakorlati gondolata vetette föl a romániai magyarság egységének évtized óta vitatott kérdését is, mint az *igazi népi egység* megteremtésének problémáját. Amikor visszautasította a Magyar Párt vádjait — tudniillik, hogy az egységteremtő törekvések eredménytelenége jórészt a magyar munkásság passzivitására vezethető vissza, s arra, hogy a magyar munkásság megtagadta nemzeti hovatartozását és nem harcolt kisebbségi jogaiért —, Józsa kijelentette: „... a romániai munkásság eddigi harcai, sztrájkjai, amelyek fő követelése a nyelvvizsgák s az elbocsátások megszüntetése volt, a magyarság egy hatalmas részének érdekeit védték... A magyar munkásság soha nem tagadta meg a magyarságát, nem tagadta meg a nyelvet, és ápolta a magyar múlt értékes emlékét... A munkás nemzetköziség nincs ellentétben az igazi nemzeti érzés ápolásával...” (*Románia munkássága és a magyar egység.*) A Független Újságban megjelent írás a kisebbségi társadalom rendkívüli tömörségű vázlatát a Magyar

Párttal megindult tárgyalásokat üdvözölte: „Hisszük, hogy e közös magyar arcvonala közeljövő valósága lesz. S e kisebbségi arcvonala közeledésével a román demokratikus pártokhoz, egy széles frontban állhatunk ellen a minden nap nagyobb veszélyt jelentő jobboldalnak.” Józsa Béla állást foglalt a kisebbségeket illető alapvető demokratikus szabadságjogok megszűnése láttán is: „A magyar oktatás maholnap teljesen megsemmisül, amely pedig egyformán érinti, társadalmi tagozódáson felül, az egész itt élő magyarságot. A magyar munkásnő éppen olyan megdöbbenéssel figyeli gyermeke vergődését a nem anyanyelven való tanítás miatt, mint a magyar kisiparos, vagy értelmiségi anya” — idézi Jordáky a kötet bevezetőjében.

Józsa Béla a Vásárhelyi Tallálkozó aktív résztvevője volt. 1937 utáni publicisztikájának legfontosabb darabjait, a *Cselekvő magyarok álljanak az élre!*, a *Miért mentek a munkások a Vásárhelyi Tallálkozóra?* és *A magyar munkásság „megtérése”* című írásait olvasva, politikai gyakorlatának legfontosabb sajátosságára bukkanunk: a mozgalmi retorikától mentes, polemikus hangú állásfoglalások — miközben a munkásság nemzeti hovatartozása mellett az értelmiséggel való együttműködést is hangsúlyozzák —, Józsa demokraciaszempényének mindenfajta kizárólagosságtól mentes nyitottságát, ennek gyakorlatát tükrözik. „Nem kell annak szocialistának lennie, aki a háborút nem akarja, nem kell forradalmár legyen, aki a fasiszta poklot ki akarja kerülni.” Amikor a politikai pártok megelőző felszámolása után létrejött a megegyezés a királyi diktatúrával a Romániai Magyar Népközösség megszervezését illetően, a legális politikai szervezet fölépítésének, tartalmának megítélésében Józsa részéről ismét csak évek a szempontok érvényesültek. Holott a Népközösség célkitűzéseivel, amelyek követéséről 1940-ben megállapította, hogy „Ezen az úton... nem a nép közössége lesz, hanem a magyar középosztály egy részének összefogott csoportja” — nem értett egyet. Mégis a szervezeten belüli tevékenység mellett döntött, írásaival a Népközösséget támogatta, hiszen „Ezt vallottuk a Vásárhelyi Tallálkozó után még mindig következetesen... Fel kell építeni, de úgy, hogy a nép érezze is, hogy az övé.”

Józsa Béla antológiájában természetesen a mozgalmi ember primer sajtóbeli megnyilvánulásaira esik a hangsúly, de kézbe adja a kötet — Farkas Árpád szöveggondozásában — a költői hagyaték egy részét is, valamint a Petőfi-tanulmány mellett (amely annak idején húszezer példányban jelent meg) Józsa három kis elbeszélését s egy töredékét is, néhány kéziratban maradt írásával együtt.

Józsa mozgalmi lírája a századforduló szocialista és a húszas évek agitációs költészetének hatásáról tanúskodik, versei azonban az esztétikai értékhány ellenére éppúgy irodalom- és mozgalomtörténeti dokumentumok, mint rövid, önéletrajzi fogantatású elbeszélései. Az *Elnyelt a város*, az *Andris és a pakulár* vagy a *Tallálkozás* írásaiban a nyomor, az elnyomottakhoz tartozás élménye és az anyanyelvhez való ragaszkodás a magyar—román sorsközösség fölismerésével párosul; hiányosságaik ellenére többek, mint szerzőjük világnézetének irodalmi illusztrációi.

A kötetnek meglepetései a Kéziratok cím alatt közzétett, 1939 és 1943 között írott levelek. Az *Üzenet Spectatornak* végleges búcsúvétel a méltán tekintélyes Krenner Miklóstól, a korszak nevezetes radikális publicistájától, akitől Kolozsvár elhagyása után is, a magyar—román egymásraultaltság eszméjének hirdetését várta Józsa onnan is, ahol „... még nagyobb a köd és több a ködösítő... különösen a nemzetiségi kérdésben.” A Tamási Áronhoz és az Ellenzék főszerkesztőjéhez, a helikonista Kovács Lászlóhoz vagy a Mikó Imréhez, a negyvenes évek elejének magyar parlamenti képviselőjéhez írott leveleket egyaránt a mozgósítás sürgetése, a felelősség tudatosításának szándéka jellemzi. Tamásit a lelkiismeret új ébresztésére, egy új Tallálkozó létrehozására szólította fel, Mikó Imrét, az Erdélyi Párt vezetőségi tagját pedig a magyar—román megbékülés elősegítésére s a háború elleni állásfoglalásra ösztönözte. (Mikó Imre *Akik előttem jártak* című tanulmánykötetében közölte Józsa Bélával történt 1943-as levélváltását — a jelen kötet Józsa-leveleinek szépséghibája, hogy a Mikó által jelölt kihagyásokat nem véve tekintetbe, a leveleket mint teljes szövegeket adja kézbe.)

Józsa Béla utolsó írása — *Egy névtelen magyar munkás* aláírással — a Mikóhoz intézett harmadik, 1943 októberében kelt levél volt, amelyben a képviselőt a szamosfalvi kihallgatósztag brutális módszerei elleni interpellációra kérte. „Beszélnek Szamosfalva kínzókamrájáról, ahol a középkort is megszégyenítő barbársággal verik az embereket. Azt mondják, azért, mert békét akartak.” E sorok egy hónappal előzték csak meg Józsa mártírhalálát, aki tragikus módon maga is Szamosfalván fejezte be életét. „Az én szabadságom csak addig leszen, ameddig ellenfeleim ügyetlensége.” Negyvenöt éves volt, amikor az árulás életét követelte.

Antológiája, amely történelemmé vált jelenidejét idézi meg, hagyatékát a romániai magyarság történetének első korszakához adja forrásul — tanulni a múltból. Mert — Farkas Árpáddal szólva — „Józsa Béla mellé nem a múzsák, a korbácsok feküdtek. Küzdő volt fejszés időkben, tollal is csak fegyvert forgató.” (Politikai Könyvkiadó, 1978.)

CSAPODY MIKLÓS

A Tankönyvkiadó nemzetiségi kiadványairól

Hagyomány, küldetés, nemzetiség

A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK DEMOKRATIKUS SZÖVETSÉGÉNEK KÉT KIADVÁNYÁRÓL

Néhány évvel a *Tiefe Wurzeln* című antológia megjelenése után immár újabb kötetek tanúskodnak a hazai németiség irodalmi mozgalmának fellendüléséről, megerősödéséről. Eltekintve most az irodalmon kívüli tényezők mérlegelésétől, pusztán annyit szükséges előrebocsátanunk, hogy sem a *Die Holzpuppe* című novellaantológiát, sem Georg Fath verseinek gyűjteményét (*Stockbrünnlein*) nem kívánjuk a kortárs magyar irodalom normáinak „megfeleltetni”. A nemzetiségi kultúrhagyomány és egyáltalán a mai magyarországi német irodalom körüli teendőök eleve meghatározott kontextusba illesztik, kulturálisan és szociológiailag is sajátos funkciók körébe vonják az alkotói munkát. Mindazonáltal nem a normák felfüggesztésére kívántunk fentebb utalni, mindössze arra: a hagyományteremtés és -ápolás, a korszerű irodalomra is érzékeny olvasók fölnevelése küldetésként szükségszerűen módosít annyit egy elemi feladatokkal szembesülő írásbeliség mércéin, hogy azokat — a közös társadalmi adottságok mellett — a magyar irodalommal szemben részint autonómnak kelljen elismernünk. (S akkor még nem szóltunk ama körülményről sem, amely lényege szerint a többi hazai nemzetiség irodalmi mozgalmához képest is sajátos helyzetet teremt a német számára. Arról a természetes kapcsolódásról van szó, amely a korszakról korszakra világirodalmi vonulatokat is meghatározó, egyetemes német irodalomhoz köti ezeket az új kezdeményezéseket.)

*

Mintegy húsz novellát tartalmaz a *Die Holzpuppe* című gyűjtemény — szám szerint épp elegendőt ahhoz, hogy viszonylag hű áttekintést nyerhessen az olvasó a kötet négy szerzőjének alkotói törekvéseiről, irodalomeszményéről, poétikájáról. Mielőtt az itt mutatkozó különbségekre, eltérésekre utalnánk, feltétlenül látnunk kell azokat a más és más eredetű, de közös vonásokat, amelyek óhatatlanul kirajzolódnak ebben a válogatásban. A novellák túlnyomó többsége inkább az egymozzanatú,